

tiem tika pārcelts uz trešo plenārsēdi. B. Sokolovs aplūkoja jaunāko Krievijas historiogrāfiju par Baltiju Pirmajā pasaules karā, norādot, ka šī tēma pieminēta pamatā tikai sakarā ar Rietumkrievijas armiju. Savukārt J. Taurēna referāta tēma bija saistīta ar valstiskuma un demokrātijas attīstības problēmām pēc Pirmā pasaules kara Baltijas valstīs. Par 1918.–1920. gada notikumu memuārliteratūras īpatnībām referēja I. Butulis. R. Cerūzis analizēja vācbaltiešu politisko eliti Latvijas Republikas proklamēšanas laikā. Kā pēdējais konferencē uzstājās K. Zariņš, analizējot Baltijas valsts idejas attīstību no 1918. līdz 1919. gadam.

Konferences noslēgumā norisa salīdzinoši īsas diskusijas. Tas kā Latvijas konferenču viens no trūkumiem tika atzīmēts arī šīs konferences darba gaitā, salīdzinot to ar šāda veida organizatoriskiem pasākumiem citās valstīs. Tomēr konferences ir nepieciešamas kontaktu dibināšanā un jaunu projektu veidošanā, kas norisinājās arī plenārsēžu starpā.

Edvīns Evarts

HANZAS PILSĒTU ARHEOLOGU 10. KONFERENCE TRĀVEMINDĒ

Jau divdesmit gadus katru otro rudeni Libekas arheoloģijas un pieminekļu pārvalde rīko Hanzas pilsētu arheologu kolokvijus (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum*). Šogad no 17. līdz 20. novembrim 10. tikšanās reize, tāpat kā vienmēr, notika kūrortpilsētā Trāvemindē. Uz to bija ieradušies pilsētu arheologi no Īrijas, Lielbritānijas, Beļģijas, Nīderlandes, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Somijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Šveices, kā arī no 16 Vācijas pilsētām. Baltijas valstis pārstāvēja pieci dalībnieki – Tallinas Universitātes Vēstures institūta direktors Dr. Erki Rusovs (*Russow*), Tartu Universitātes docents Ains Mesalu (*Mäesalu*), Hāpsalu un Lēnemā muzeju vadītājs Antons Perns (*Pärn*), Viļņas arheologs Dr. Lins Girlevičs (*Girlevičius*) un šīs informācijas autore no Rīgas. Tāpat kā vienmēr, Hanzas pilsētu arheologu piedalīšanos kolokvijā finansēja organizatori.

10. kolokvijam tā organizētājs prof. Dr. Manfrēds Glēzers (*Gläser*) bija izvēlējies tēmu “Viduslaiku pilsētu aizsākumi, dibināšana un sākotnējā attīstība”, jau ielūguma vēstulē lūdzot apkopot gan arheoloģiskās izpētes laikā iegūtās liecības, gan arī citos avotos un pētījumos savāktos datus par viduslaiku pilsētas topogrāfisko novietojumu, iepriekšējo vietas apdzīvotību, ziņas par pilsētas dibināšanu un tās izaugsmi pirmo simt gadu laikā. Kolokvija gaitā tika nolasīti 49 referāti. To lielā skaita dēļ nav iespējams detalizēti aplūkot katras prezentētās pilsētas attīstību, tāpēc šajā informācijā tiks pieminēti tikai atsevišķi secinājumi un nozīmīgākās atziņas.

Kolokvijā lielākoties tika aplūkota Hanzas pilsētu sākotnējā vēsture, bet atsevišķi referenti bija arī pilsētu arheologi ārpus šī reģiona. Liela daļa Hanzas pilsētu radušās 12.–13. gadsimtā, un referātos galvenokārt uzmanība bija

pievērsta kādiem simt gadiem pirms un pēc pilsētas dibināšanas. Atšķirībā no iepriekšējiem kolokvijiem, kurus tāpat vienoja kopīga tēma, šoreiz katra referāta uzbūve manāmi atšķirās. To noteica gan pieejamo avotu klāsts, gan arheoloģijas attīstība un izpētes līmenis katrā pilsētā. Citviet nozīmīgākie arheoloģijas dati par pilsētas sākotni ir jau agrāk labi izpētīti un publicēti, bet citur jaunus avotus devuši tieši beidzamo gadu izrakumi. Kaut gan ģeogrāfiskā vide Ziemeļjūras un Baltijas jūras krastos visur nav vienāda, tomēr pilsētu novietojumā iezīmējas dažas līdzības. Daudzas viduslaiku pilsētas radušās upes, ezera vai jūras krastā, pie divu upju satekas vai upes grīvas. Šāda atrašanās vieta pilsētai nodrošināja gan labu ūdens apgādi, gan zināmu aizsardzību – dabiskus ūdensšķēršļus uzbrukuma gadījumā, gan arī veiksmīgas kuģošanas iespējas un līdz ar to iekļaušanos tuvākas un tālākas tirdzniecības tīklos. Gandrīz visām pilsētām pirms to dibināšanas bijuši priekšteči – vietējo iedzīvotāju (vikingu, slāvu, baltu u.c.) ciems vai apmetne, karaļa, bīskapa vai cita feodāļa zemes un koka nocietinājums – pils vai arī klosteris, vai arī izejvielu ieguves vieta, piemēram, sālsraktuve (Zēste, Līneburga). Vidusvācijas, Lielbritānijas, Beļģijas un Nīderlandes teritorijā vairākas pilsētas (Ķelne, Jorka, Norviča, Antverpene, Neimegena) radušās vietās, kur mūsu ēras pirmajos gadsimtos bija romiešu apmetne, kas starplaikā līdz viduslaiku pilsētas dibināšanai vai nu bija pamesta, vai tikai daļēji apdzīvota. Vikingu apmetnes bija priekšteces tādām viduslaiku pilsētām kā Korka Īrijā, Rībe Dānijā, Lunda un Visbija Zviedrijā u.c. Vācieši dibināja pilsētas arī baltu un Baltijas somu apdzīvotajās teritorijās Livonijā, rietumslāvu apmetņu vietās tagadējā Ziemeļvācijā (Lībeka, Štrālzunde, Brandenburga, Rostoka) un Ziemeļpolijā (Ščecina), kā arī blakus prūšu apmetnei (Elblonga). Ar konferences tematiku sasaucās trešās dienas pēcpusdienā organizētā dažu stundu ekskursija uz Seno Lībeku – pirms viduslaiku pilsētas dibināšanas Trāves upes krastā pastāvējušo rietumslāvu pilskalnu (*Ringwallburg*) tagadējās pilsētas nomalē.

Kā atzina referenti, rakstīto vēstures avotu ziņas par dibināšanu dažām Hanzas pilsētām ir daudzpusīgas un visaptverošas, bet citām nav saglabājušās nemaz. Tāpēc ļoti nozīmīgs avots viduslaiku pilsētu izcelsmes skaidrošanā ir arheoloģiskajos izrakumos iegūtās liecības. Ja viduslaiku pilsētas vietā bijusi iepriekšēja apdzīvotība, tad reizēm arheoloģiski ir iespējams konstatēt vai nu veco satiksmes ceļu izmantošanas turpinājumu, vai arī pilnīgi jauna plānojuma veidošanos. Nozīmīgus secinājumus arheoloģiem palīdz izdarīt materiālās kultūras liecību analīze. Arheoloģijas dati palīdzējuši noskaidrot, ka vikingu Haithabu vēl vairākus gadu desmitus 12. gs. vidū pastāvēja blakus vācu jaundibinātajai Šlēsvigai. Tā kā Ziemeļvācijā, Ziemeļpolijā un Livonijā viduslaiku pilsētu dibināšana bija saistīta ar kristietības ieviešanu un citas etniskās grupas iedzīvotāju ienākšanu, tad pilsētu pastāvēšanas pašā sākumā krasi iezīmējas materiālās kultūras atšķirības. Toties jau nepilnu gadsimtu vēlāk arheoloģiskajā materiālā etniskās atšķirības vairs nav atrodamas, jo vietā nākusi kopējā Hanzas kultūra.

Veicot rūpīgu kultūrslāņa stratigrāfisku izpēti un to papildinot ar radioaktīvā oglekļa un dendrohronoloģijas datiem, kā arī precīzi izstrādātu keramikas tipoloģiju un datējumu, atsevišķi arheologi ieguvuši pārsteidzošus rezultātus par viduslaiku pilsētu rašanos, kas būtiski papildina un pat precizē rakstīto avotu ziņas. Tā, piemēram, Lībekā un Hamburgā apjomīgu izrakumu rezultātā kļuvis skaidrāks pilsētu dibināšanas laiks, tas ir, pirmo vācu koka ēku parādīšanās laiks, kas atšķiras no laikabiedru hronikās minētajiem gadiem. Pirmās mūra celtnes pilsētās bija baznīcas un klosteri, un arī to izpēte devusi jaunus secinājumus. Tā Braunšveigas arheologi konstatējuši, ka lielo mūra baznīcu būvvestures skaidrošanā jāņem vērā vismaz trīs datu grupas – rakstītajos avotos minētais, pēc arheoloģiskajiem slāņiem konstatētais, kā arī senākais dendrohronoloģiskais datējums. Reizēm šie datējumi atšķiras ne tikai par vairākiem gadiem, bet pat gadu desmitiem. Tas liek meklēt izskaidrojumu – varbūt līdz mūsdienām eksistējošas baznīcas vietā iepriekš bijusi rakstītajos avotos neminēta pirmceltne, vai arī dokumentos minētais gads attiecas uz ēkas iesvētīšanu, nevis celtniecības sākumu.

Tāpat arheoloģiskā izpēte palīdzējusi noskaidrot, cik drīz koka ēkas pilsētās nomaina mūra celtniecība un kad 12. gs. otrajā pusē vai 13. gs. ieviesušies jauni būvmateriāli – ķieģeļi. Lībekā senākie ķieģeļi datēti jau ar 1180. gadu, savukārt Turku – veselu gadsimtu vēlāk. Kas attiecas uz Hanzas pilsētu sākotnējo topogrāfiju, tad tā bijusi ļoti atšķirīga – 12. un 14. gs. dibinātajām pilsētām veidots gan neregulārs, gan regulārs ielu tīkls. Dažviet jau sākotnēji ierīkots tirgus laukums, bet citur viduslaikos tirdzniecība notikusi platas ielas malā. Reizēm šķiet, ka plānojums varētu būt saistīts ar pastāvošo reljefu vai iepriekšējo apdzīvotību, taču ne vienmēr iespējams izskaidrot noteikta pilsētas plāna izvēles iemeslu.

Daudzviet tieši izrakumos iegūtās liecības norāda uz pilsētu sākotnējās teritorijas ātru augšanu un paplašināšanu ar dambjiem un uzbūrumiem, kas vienlaikus palīdzējuši cīņā ar plūdu briesmām. Tā, piemēram, Alkmārā – tāpat kā apmetnēs citu Nīderlandes piejūras pilsētu vietā – jau 12. gs. notikusi dambju celšana, kaut pilsētas tiesības iegūtas tikai 13. gs. vidū. Uz pilsētu strauju augšanu pirmajā gadsimtā norāda vairākkārtēja aizsargmūra pārvietošana un arvien jaunu teritoriju iekļaušana nocietinājumos. Reizēm konstatēta pat divu pilsētu apvienošana, kas atradās upes pretējos krastos (piemēram, Novgoroda, Berlīne).

Plašāku informāciju par kolokvija referātos pārstāvēto pilsētu dibināšanu un sākotnējo attīstību varēs atrast rakstu krājumā, kuru organizatori Lībekā sola publicēt divu gadu laikā. Tāpat kā ikvienā līdzšinējā tikšanās reizē, arī šoruden izdots iepriekšējā Lībekas kolokvija referātu krājums (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum IX: Die Klöster. Hrsg. von Manfred Gläser und Manfred Schneider. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2014. 745 S., Ill.*). Tas ir nozīmīgs pētniecības materiālu apkopojums, kuru augstu vērtē ne tikai Hanzas pilsētu arheologi, bet arī citi Eiropas viduslaiku pētnieki.

Ieva Ose